

ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ
ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ - ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΜΕΛΙΣΣΑΤΙΚΑ, ΒΟΛΟΣ

6 - 9 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2020

Πρόγραμμα Συνεδρίου

Πέμπτη, 6 Φεβρουαρίου 2020

18.00-18.30 Εγγραφές

Α΄ Συνεδρία

Προεδρεύων: Παντελής Καλαϊτζίδης

Διευθυντής Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών

18.30 - 18.45 Έναρξη - Χαιρετισμοί

18.45 - 19.00 **Hans-Peter Grosshans**, Κοσμήτωρ, Ευαγγελική Θεολογική Σχολή, Πανεπιστήμιου του Münster, Διευθυντής Σεμιναρίου Συστηματικής Θεολογίας και Διευθυντής Ινστιτούτου Οικουμενικής Θεολογίας Πανεπιστημίου του Münster

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

19.00 - 19.30 **Βασίλειος Ν. Μακρίδης**, Καθηγητής Πανεπιστημίου του Erfurt (Γερμανία),

Ο ορθόδοξος χριστιανισμός στο πλαίσιο των μετα-αποικιακών σπουδών

19.30 - 20.00 **Atanas Slavov**, Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου Πανεπιστημίου Σόφιας,

Κοινοβουλευτική/Συνταγματική παράδοση και ορθόδοξο πνεύμα: αξίες και έννοιες

20.00 - 20.30 Συζήτηση

20.30 Δείπνο

Παρασκευή, 7 Φεβρουαρίου 2020

Β΄ Συνεδρία

Προεδρεύουσα: Βασιλική Γιακουμάκη

Επικ. Καθηγήτρια Κοινωνικής Ανθρωπολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

09.00 - 09.30 π. **Φιλόθεος-Φώτιος Μαρούδας**, Δρ. Θεολογίας, Σύμβουλος του Δ.Σ. του Ερευνητικού Εργαστηρίου Εφαρμοσμένης Φιλοσοφίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Εφημέριος Ι. Ναού Αγίων Αποστόλων Ντόρτμουντ (Γερμανία),

Η έννοια και το θεολογικό-πλαίσιο της βυζαντινής «συμφωνίας»

09.30 - 10.00 **Alfons Brüning**, Καθηγητής Προτεσταντικού Θεολογικού Πανεπιστημίου Άμστερνταμ (Ολλανδία) και Έδρα «Σπουδές στην Ορθοδοξία, τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και την Ειρήνη»,

Το τσαρικό μοντέλο στην αυτοκρατορική Ρωσία

10.00 - 10.30 Ina Merdjanova, Επισκέπτρια Καθηγήτρια στο Κέντρο Εμπιστοσύνης, Ειρήνης και Κοινωνικών Σχέσεων του Πανεπιστημίου του Coventry, Ερευνήτρια και Επίκουρη Καθηγήτρια Θρησκευτικών Σπουδών στην Ιρλανδική Σχολή Οικουμενικών Σπουδών, Trinity College του Δουβλίνου,

Η Ορθοδοξία υπό πίεση: οθωμανική, κομμουνιστική και μετα-κομμουνιστική περίοδος

10.30 - 11.30 Συζήτηση

11.30 - 12.00 Διάλειμμα - καφές

Γ΄ Συνεδρία

Προεδρεύων: Αρχιμ. Αμφιλόχιος Μήλτος

Δρ. του Πανεπιστημίου της Σορβόνης

Επιστημονικός Συνεργάτης της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών

12.00 - 12.30 Nathaniel Wood, Αναπληρωτής Διευθυντής, Κέντρο Ορθόδοξων Χριστιανικών Σπουδών Πανεπιστημίου Fordham, Νέα Υόρκη,

Ορθοδοξία και δημοκρατία στη ρωσική θρησκευτική φιλοσοφία

12.30 - 13.00 Branko Seculić, Διδάσκων στο Πανεπιστημιακό Κέντρο Προτεσταντικής Θεολογίας Matthias Flacius Illyricus (Ζάγκρεμπ, Κροατία),

Ορθοδοξία και δημοκρατία στη σερβική θεολογία και σκέψη

13.00 - 13.30 Lucian Turcescu, Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Concordia, Μόντρεαλ (Καναδάς),

Ορθοδοξία και δημοκρατία στη ρουμανική θεολογία

13.30 - 14.30 Συζήτηση

14.30 - 16.00 Γεύμα

Δ΄ Συνεδρία

Προεδρεύουσα: Anne Käfer

Καθηγήτρια Συστηματικής Θεολογίας στην Ευαγγελική Θεολογική Σχολή του

Πανεπιστημίου του Münster και Διευθύντρια του Σεμιναρίου Μεταρρυθμισμένης Θεολογίας

16.00 - 16.30 Δημήτριος Μόσχος, Αν. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών,

Ιστορική διαδρομή της ιδέας της δημοκρατίας στη νεότερη ελληνόφωνη ορθόδοξη θεολογία

16.30 - 17.00 Fadi Nasr, Γενικός Γραμματέας Κίνησης Ορθόδοξης Νεολαίας Ελληνορθόδοξου Πατριαρχείου Αντιοχείας (MJO), Βηρυτός (Λίβανος),

Ορθοδοξία και δημοκρατία στην αντιοχειανή θεολογία και σκέψη

17.00 - 17.30 π. K. M. George, Διευθυντής Ορθόδοξης Ακαδημίας Sopana, Kottayam, Kerala (Ινδία),

Ορθοδοξία και δημοκρατία στην ανατολική ορθόδοξη θεολογία

17.30 - 18.30 Συζήτηση

18.30 - 19.00 Διάλειμμα-καφές

Ε΄ Συνεδρία

Προεδρεύουσα: Αικατερίνη Τσαλαμπούνη

Αν. Καθηγήτρια της Καινής Διαθήκης Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ

Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών του Βόλου

19.00 - 19.30 Svetoslav Riboloff, Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Σόφιας,

Κράτος και Εκκλησία στον Ορθόδοξο κόσμο και οι προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης

19.30 - 20.00 π. Cyril Honorun, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Marymount Loyola, και Διευθυντής του Huffington Ecumenical Institute, Καλιφόρνια (ΗΠΑ),

Η «ψευδομόρφωση» ως πολιτική θεολογία στον π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ

20.00 - 20.30 Συζήτηση

20.30 Δείπνο

Σάββατο 8, Φεβρουαρίου 2020

ΣΤ΄ Συνεδρία

Προεδρεύων: Herman J. Silderhuis,

Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Ακαδημίας Θρησκευτικών Επιστημών (Μπολόνια)

Πρύτανης Θεολογικού Πανεπιστημίου του Apeldoorn (Ολλανδία)

09.30 - 10.00 Γιώργος Βλαντής, Master Θεολογίας, Διευθυντής Συμβουλίου Χριστιανικών Εκκλησιών Βαυαρίας, Επιστημονικός Συνεργάτης Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου,

Ορθόδοξη θεολογία και (μετα-)νεωτερικότητα, (μετά-)εκκοσμίκευση

10.00 - 10.30 Παντελής Καλαϊτζίδης, Διευθυντής Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου, Διδάσκων στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Ερευνητικός Εταίρος KU Leuven, Μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής της Ευρωπαϊκής Ακαδημίας Θρησκευτικών Επιστημών,

Βαλκανική και ανατολικο-ευρωπαϊκή εθνο-θεολογία: ιστορική και θεολογική προσέγγιση

10.30 - 11.00 Συζήτηση

11.00 - 11.30 Διάλειμμα-Καφές

Ζ' Συνεδρία

Προεδρεύων: Αρχιμ. Κύριλλος Hovorun

Διευθυντής του Huffington Ecumenical Institute (Καλιφόρνια)

11.30 - 12.00 Χαράλαμπος Βέντης, Επίκ. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών,

Ορθοδοξία και φιλελευθερισμός

12.00 - 12.30 Έφη Φωκά, Ερευνητικός Εταίρος στο Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Ευρωπαϊκής πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ) και στο Ελληνικό Παρατηρητήριο του London School of Economics,

Ορθόδοξα κράτη και θρησκευτική ελευθερία στο ευρωπαϊκό δικαστήριο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

12.30 - 13.00 Irena Zeltner Pavlovic, Ερευνητικός Εταίρος Πανεπιστημίου Erlangen-Nürnberg (Γερμανία),

Κοινωνία των πολιτών και Ορθοδοξία

13.00 - 14.00 Συζήτηση

14.00 - 14.15 Σύντομη παρουσίαση του Ευρωπαϊκού προγράμματος *Resilience*: Hans-Peter Grosshans, Νικόλαος Ασπρούλης και Παντελής Καλαϊτζίδης

14.15-15.45 Γεύμα

Η' Συνεδρία

Προεδρεύουσα: Έφη Φωκά

Ερευνητικός Εταίρος στο Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Ευρωπαϊκής πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ) και στο Ελληνικό Παρατηρητήριο του London School of Economics

15.45 - 16.15 Νικόλαος Ασπρούλης, Αναπληρωτής Διευθυντής Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου, Διδάσκων στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο,

Πρωτείο, Συνοδικότητα και φιλελεύθερη δημοκρατία στην Ορθοδοξία: Μία δύσκολη σχέση; Μεθοδολογικά προλεγόμενα

16.15 - 16.45 Kateřina Bauer, Ερευνήτρια και Διδάσκουσα, Προτεσταντική Θεολογική Σχολή Πανεπιστημίου του Καρόλου, Πράγα (Δημοκρατία της Τσεχίας),

Η Ορθόδοξη πνευματικότητα στις πλουραλιστικές δημοκρατίες

16.45 - 17.15 Συζήτηση

17.15 - 17.45 Διάλειμμα-καφές

Θ΄ Συνεδρία

Προεδρεύων: Hans-Peter Grosshans

Κοσμήτωρ Ευαγγελικής Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου του Münster

17.45 - 18.15 Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, Αρχισυντάκτης περιοδικού *Σύναξη*, Διδάσκων (ΕΔΙΠ) στην Ανωτάτη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών και στο ΕΑΠ

Ιεραποστολή, ιεραποστολές και πολιτική: Μια Ορθόδοξη προσέγγιση

18.15 - 18.45 Chris Durante, Επίκ. Καθηγητής Θεολογίας Πανεπιστημίου Saint Peter's, New Jersey και Εταίρος της Έδρας Βιοηθικής και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της UNESCO, Ρώμη,

Ορθοδοξία και πολυπολιτισμικότητα

18.45 - 19.45 Συζήτηση και Συμπεράσματα συνεδρίου

20.00 Δείπνο

Κυριακή, 9 Φεβρουαρίου 2020

7.30 - 10.30 Όρθρος και Θ. Λειτουργία, Ι. Ναός Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης

10.30 - 11.15 Προϊνό, Λήξη του συνεδρίου

---

*Πολιτική, Κοινωνία και Πολιτισμός στην Ορθόδοξη Θεολογία
στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*

Το συνέδριο διοργανώνεται από την Ευαγγελική Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου του Münster, την Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών Βόλου, το Πρόγραμμα Αριστείας "Religion and Politics" του Πανεπιστημίου του Münster, με τη συνεργασία του Huffington Ecumenical Institute (Καλιφόρνια).

6-9 Φεβρουαρίου 2020 Συνεδριακό Θεσσαλίας, Μελισσάτικα, Βόλος

Ο πίνακας στο εξώφυλλο του φυλλαδίου και στην αφίσα του συνεδρίου είναι έργο της Βίκυς Βλαχογιάννη.

Hans-Peter Grosshans

Κοσμήτωρ, Ευαγγελική Θεολογική Σχολή, Πανεπιστήμιου του Münster,
Διευθυντής Σεμιναρίου Συστηματικής Θεολογίας και Διευθυντής
Ινστιτούτου Οικουμενικής Θεολογίας Πανεπιστημίου του Münster

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Ο **Dr. Hans-Peter Grosshans** (γεννημένος το 1958) είναι τακτικός καθηγητής συστηματικής θεολογίας, οικουμενικής θεολογίας και φιλοσοφίας της θρησκείας στην Προτεσταντική (Ευαγγελική) Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου του Muenster στη Γερμανία. Είναι Κοσμήτορας της Σχολής και Διευθυντής του Σεμιναρίου Συστηματικής Θεολογίας και Διευθυντής του Ινστιτούτου Οικουμενικής Θεολογίας της Σχολής. Στο Πανεπιστήμιο του Muenster, ο Hans-Peter Grosshans είναι μέλος διαφόρων διεπιστημονικών ερευνητικών δικτύων, όπως 1. του Κέντρου Θεωρίας της Επιστήμης και 2. της Ομάδας Αριστείας «στη Θρησκεία και την Πολιτική», μοναδικής στο είδος της, στη Γερμανία. Ο Hans-Peter Grosshans είναι ενεργός μέλος σε πολλές εθνικές και διεθνείς ακαδημαϊκές εταιρείες. Μεταξύ άλλων είναι: Αντιπρόεδρος της «Ευρωπαϊκής Εταιρείας για τη Φιλοσοφία της Θρησκείας» (ESPR). Μέλος της «Académie Internationale de Philosophie des Sciences» (AIPS). Μέλος του διοικητικού συμβουλίου της «Ευρωπαϊκής Ακαδημίας Θρησκευτικών Επιστημών». Μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Διε-πανεπιστημιακού Κέντρου (IUC) στο Ντουμπρόβνικ (Κροατία) και μέλος του διοικητικού συμβουλίου της Deutsche Gesellschaft für Religionsphilosophie. Ο Hans-Peter Grosshans είναι επισκέπτης καθηγητής στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου του Σεράγεβο στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και στο Θεολογικό Σεμινάριο Sabah στο Kota Kinabalu της Μαλαισίας. Είναι μόνιμος Επίτιμος Επισκέπτης Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Zhejiang στο Hangzhou της Κίνας και μόνιμος Λέκτορας στο Διε-πανεπιστημιακό Κέντρο (IUC) στο Ντουμπρόβνικ (Κροατία). Είναι επιμελητής της εκδοτικής σειράς Dogmatik in der Moderne και αρχισυντάκτης του περιοδικού Theologische Rundschau, τα οποία και τα δύο εκδίδονται από τον εκδοτικό οίκο Mohr Siebeck στο Tuebingen της Γερμανίας.

Βασίλειος Ν. Μακρίδης

Καθηγητής Πανεπιστημίου του Erfurt (Γερμανία)

Ο ορθόδοξος χριστιανισμός στο πλαίσιο των μετα-αποικιακών σπουδών

Έχει άραγε κάποια σχέση ο Ορθόδοξος Χριστιανισμός με τις μετα-αποικιακές θεωρίες και προοπτικές; Στην πραγματικότητα, οι μετα-αποικιακές σπουδές γνώρισαν άνθηση μετά τη δημοσίευση του ιδιαίτερα σημαντικού έργου με τίτλο *Orientalism* από τον Edward Said το 1978, έχοντας αποκτήσει πλέον σήμερα μία πραγματική διεπιστημονική σπουδαιότητα. Ωστόσο, οι χώρες και οι πολιτισμοί με κυρίαρχο ορθόδοξο χριστιανικό πληθυσμό και χαρακτήρα (ειδικά εκείνοι που βρίσκονται στην ανατολική και νοτιοανατολική Ευρώπη) δεν υπήρξαν ποτέ «δυτικές αποικίες» υπό τη στενή έννοια του όρου. Παρόλα αυτά, εκτέθηκαν σε μαζικές δυτικές επιρροές, κατά κύριο λόγο από την αρχή των νεώτερων χρόνων, ώστε να μπορεί να γίνει ορθά λόγος για έναν «αποικισμό» του ορθόδοξου χριστιανικού κόσμου από τη Δύση σε διάφορα επίπεδα. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι μετα-αποικιακές σπουδές μπορούν να προσφέρουν χρήσιμα εργαλεία και ιδέες έτσι ώστε να συλλάβουν, να περιγράψουν, να αναλύσουν και να εξηγήσουν τις ποικίλες ορθόδοξες χριστιανικές αντιδράσεις σε αυτό το είδος αποικισμού. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα υπήρξαν πολλές προσπάθειες από τους Ορθοδόξους για να ανακαλυφθεί εκ νέου η αρχική και αυθεντική ορθόδοξη χριστιανική φωνή και παράδοση, πέραν από την διαβρωτική επίδραση του δυτικού αποικισμού. Ολάκερη η ρητορική αυτού του κινήματος μπορεί να εξεταστεί πολύ και να αναλυθεί μέσα από το πρίσμα των μετα-αποικιακών σπουδών. Σε γενικές γραμμές, οι σπουδές αυτές μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά στην κατανόηση της κοινωνικοπολιτικής και κοινωνικοπολιτιστικής ανάπτυξης του ορθόδοξου χριστιανικού κόσμου, όχι μόνο σε επίπεδο ιστορικό, αλλά και στο πλαίσιο της σημερινής παγκόσμιας εποχής.

Ο **Βασίλειος Ν. Μακρίδης** είναι Καθηγητής Θρησκευτικών Σπουδών (με ειδίκευση στον Ορθόδοξο Χριστιανισμό) στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου της Erfurt της Γερμανίας. Μεταξύ των πιο πρόσφατων δημοσιεύσεών του περιλαμβάνονται: το ειδικό αφιέρωμα “Christianisme orthodoxe et économie dans le sud-est européen contemporain”, Archives de sciences sociales des religions (Paris), Année 64, no. 185 (janvier-mars 2019) (επιμ. μαζί με την Katerina Seraïdari); *Orthodox Christianity and Modern Science: Tensions, Ambiguities, Potential* (Science and Orthodox Christianity, 1), Turnhout: Brepols Publishers, 2019, 277 σσ. (επιμ. μαζί με την Gayle E. Woloschak).

Atanas Slavov

Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου Πανεπιστημίου
Σόφιας

Κοινοβουλευτική/Συνταγματική παράδοση και ορθόδοξο πνεύμα: αξίες και έννοιες

Το κείμενο περιγράφει τα μοντέλα αλληλεπίδρασης μεταξύ της Ορθοδοξίας (θεμελιώδη δόγματα της) και της Ορθόδοξης Εκκλησίας με τους θεσμούς, τις αξίες και τις αρχές της συνταγματικής δημοκρατίας (κράτος δικαίου, περιορισμένη κυβέρνηση, ανθρώπινα δικαιώματα, δικαιοσύνη, ισότητα). Η εισήγηση υπογραμμίζει τις κύριες φάσεις της αλληλεπίδρασης μεταξύ Εκκλησίας και κράτους, που οδήγησε στη διαμόρφωση διαφορετικών πολιτικο-θεολογικών μοντέλων - την αυτοκρατορική *συμφωνία*, το *χριστιανικό έθνος* και το σύγχρονο μοντέλο συνεργασίας και συμμετοχής στα κοινά, ενώ υποστηρίζει ορισμένες θεμελιώδεις αξίες, όπως η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η προσωπική ελευθερία, η δικαιοσύνη, η συμμετοχή. Η κεντρική ιδέα είναι ότι η Ορθοδοξία μπορεί να υποστηρίξει τις βασικές αξίες και τις αρχές της συνταγματικής δημοκρατίας, μένοντας παράλληλα πιστή στις δικές της θεμελιώδεις διδασκαλίες (θέωση, ευχαριστιακή προσωπική κοινωνία, συνοδικότητα, ήθος στράτευσης και συμμετοχής στην εκκλησία, οικουμενική μαρτυρία). Ταυτόχρονα, η εσχατολογική προοπτική θα πρέπει να εμποδίζει την Ορθοδοξία από την πλήρη ταύτισή της με οποιοδήποτε πολιτικό και κοινωνιολογικό σύστημα, ενισχύοντας έτσι τον μεταμορφωτικό της ρόλο στην κοινωνία.

Ο Δρ Atanas Slavov είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου και Κυβέρνησης στο Πανεπιστήμιο της Σόφιας “St. Kliment Ohridski” (Βουλγαρία). Είναι κάτοχος Διδακτορικού στο Δίκαιο από το Πανεπιστήμιο της Γλασκόβης (σχετικά με την Ορθόδοξη πολιτική θεολογία και τη συνταγματική δημοκρατία). Είναι δικηγόρος και νομικός σύμβουλος στον τομέα των Μ.Κ.Ο.. Ο Δρ. Σλάβοβ έχει αναλάβει θέσεις στον δημόσιο τομέα: σύμβουλος συνταγματικών υποθέσεων στον Αναπληρωτή Πρωθυπουργό και Υπουργό Δικαιοσύνης (2014-2015). σύμβουλος για νομοθετικά ζητήματα στον Αντιπρόεδρο της Κυβέρνησης και Υπουργό Εσωτερικών (2016)· συνταγματικός εμπειρογνώμονας του κράτους στο Περιφερειακό Νομικό Συμβούλιο στο Υπουργείο Δικαιοσύνης (2012-2014). Τα βασικά ερευνητικά του ενδιαφέροντα αφορούν στους τομείς των συνταγματικών αξιών και αρχών, το κράτος δικαίου και οι δικαστικές μεταρρυθμίσεις, την πολιτική θεολογία, το δίκαιο και τη θρησκεία και τη συμμετοχή των πολιτών. Έχει εκδώσει αρκετές μελέτες, όπως μεταξύ άλλων τα *Civic Participation in Constitutional Democracy. Public Law Perspectives* (Ciela, 2017) και *Constitutional Supremacy: Essence and Guarantees* (Prof. Petko Venedikov, 2010).

π. Φιλόθεος-Φώτιος Μαρούδας

Δρ. Θεολογίας, Σύμβουλος του Δ.Σ. του Ερευνητικού Εργαστηρίου Εφαρμοσμένης Φιλοσοφίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Εφημέριος Ι. Ναού Αγίων Αποστόλων Ντόρτμουντ (Γερμανία)

Η έννοια και το θεολογικό-πλαίσιο της βυζαντινής «συμφωνίας»

Το χρονικό εύρος της μελέτης εκτείνεται μέχρι την εποχή του Ιουστινιανού. Αφού διαπιστωθεί η εννοιολογική διαφοροποίηση που εκφράζεται μέσα από την χρήση των όρων *συμφωνία* και *συναλληλία*, οι όροι αξιολογούνται εκκλησιολογικά για το είδος των σχέσεων που περιγράφουν και αποδίδεται καθένας στην αρχή που αντιστοιχεί. Από την εξέταση αυτή προκύπτει η εκτίμηση ότι υπήρξε μονομερής *συμφωνία* νομοθετικού χαρακτήρα. Ακολουθεί θεολογική προσέγγιση η οποία αφορμάται από την διαπίστωση τριών βασικών κοινών στοιχείων που χαρακτηρίζουν την βυζαντινή και την εποχή της Παλαιάς Διαθήκης. Εξηγούνται τα κύρια αγιογραφικά σημεία και αντιπαραβάλλονται με τις πεποιθήσεις τις εποχής. Ερμηνεύεται θεολογικά η εξίσωση των νόμων της Π.Δ. με των Οικ. Συνόδων. Αξιολογούνται εκκλησιολογικά οι σχέσεις Εκκλησίας - Πολιτείας στο αυτοκρατορικό Βυζάντιο και αναφέρεται το ζήτημα των εκκλησιολογικώς αποδεκτών αρχών της έννοιας της δημοκρατίας στην Εκκλησία σήμερα.

Ο **π. Φιλόθεος (Φώτιος) Μαρούδας** είναι Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου. Είναι ιερατικός προϊστάμενος της ελληνορθόδοξης κοινότητας των δήμων Ντόρτμουντ - Μπόχουμ της Γερμανίας. Συμμετέχει ενεργά σε διομολογιακά, διαθρησκευτικά και ακαδημαϊκά σχήματα που αποσκοπούν στην δημιουργική συνύπαρξη των ετερόκλητων παραδόσεων και φιλοσοφιών. Η ερευνητική-επιστημονική του δραστηριότητα εστιάζεται στην εκκλησιολογία και την πραγματικότητα της διαπολιτισμικότητας στον σύγχρονο κόσμο μέσα από το φαινόμενο της ραγδαίας πολιτισμικής ανασύνθεσης των κοινωνιών.

Alfons Brüning

Καθηγητής Προτεσταντικού Θεολογικού Πανεπιστημίου Άμστερνταμ (Ολλανδία) και Έδρα «Σπουδές στην Ορθοδοξία, τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και την Ειρήνη»

Το τσαρικό μοντέλο στην αυτοκρατορική Ρωσία

Ήταν ήδη από τα τέλη του 15ου αιώνα που οι μεγάλοι πρίγκιπες της Μόσχας ονομάστηκαν "τσάροι", διεκδικώντας την κληρονομιά της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Το «τσαρικό σύστημα» κατέρρευσε το 1917 με την παραίτηση του Τσάρου Νικολάου Β'. Μέσα σε αυτά τα περίπου 450 χρόνια, το πολιτικό σύστημα της Μόσχας, και αργότερα της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, γνώρισε αρκετές εξελίξεις και αλλαγές, αλλά τουλάχιστον δύο πυλώνες του παρέμειναν άθικτοι, επιτρέποντας έτσι μία συνοπτική παρουσίαση του συστήματος αυτού και την παρουσίαση των ιδιαιτεροτήτων σε σχέση με τα σύγχρονα ζητήματα των σχέσεων μεταξύ εκκλησίας, πολιτείας και κοινωνίας: Ο ένας πυλώνας είναι η θέση (και όχι το συγκεκριμένο πρόσωπο) του ίδιου του Τσάρου, όπως κληρονομήθηκε από το Βυζάντιο, αλλά προικισμένος επιπλέον με ένα συγκεκριμένο ηθικό προφίλ και – το σημαντικότερο - με ένα ιδιαίτερο θρησκευτικό και εσχατολογικό νόημα. Ο άλλος πυλώνας είναι η έννοια του «Pravda», ένας όρος σχεδόν αδύνατο να μεταφραστεί κατάλληλα σε άλλες γλώσσες, με εξίσου έντονο θρησκευτικό χρωματισμό. Όπως θα δειχθεί στη συνέχεια, είναι ακριβώς οι θρησκευτικοί συνειρμοί του «τσαρικού συστήματος» και των πυλώνων του που καθιστούν μία σοβαρή συζήτηση γι' αυτό, ως ένα απλό πολιτικό σύστημα με πιθανές εναλλακτικές λύσεις, μάλλον δύσκολη.

Ο **Alfons Brüning** εργάζεται από το 2007 ως λέκτορας Ανατολικού Ορθόδοξου Χριστιανισμού (Ανατολική Ευρώπη) στο Ινστιτούτο Ανατολικών Χριστιανικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Radboud Nijmegen (Ολλανδία). Από το 2012 είναι επίσης καθηγητής (με ειδικό διορισμό) της «Ορθοδοξίας, Οικοδόμησης Ειρήνης, Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» στο Προτεσταντικό Θεολογικό Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ. Μεταξύ 2005 και 2007 εργάστηκε ως ερευνητής στη Θεολογική Σχολή (Έδρα Ορθοδοξίας και Οικουμενισμού) στο Πανεπιστήμιο Muenster (Γερμανία). Σπούδασε ιστορία και σλαβική φιλολογία στο Μίνστερ, στο Φράιμπουργκ και στο Βερολίνο, όπου έλαβε το διδακτορικό του στην ιστορία το 2005. Τα κύρια ερευνητικά του πεδία είναι η θρησκευτική ιστορία της Ανατολικής Ευρώπης (ειδικά Ρωσία, Ουκρανία, Πολωνία, Ρουμανία) από την πρώιμη νεωτερική εποχή μέχρι σήμερα, η σχέση εκκλησίας και θρησκείας την εποχή του κομμουνισμού, η ορθόδοξη θεολογία σε σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Μεταξύ των βασικών του δημοσιεύσεων είναι: «Unio non est unitas – Polen-Litauens Weg im Konfessionellen Zeitalter [1569-1648]» (Wiesbaden: Harrassowitz, 2008); «Orthodox Christianity and Human Rights», ed. with E. van der Zweerde (Leuven: Peeters, 2012); «Human Dignity and Patristic Legacy», ed. (Leuven, Peeters, 2019 = ειδικό αφιέρωμα του *Journal of Eastern Christian Studies* 71, 2019, no. 3-4).

Ina Merdjanova

Επισκέπτρια Καθηγήτρια στο Κέντρο Εμπιστοσύνης, Ειρήνης και Κοινωνικών Σχέσεων του Πανεπιστημίου του Coventry, Ερευνήτρια και Επίκουρη Καθηγήτρια Θρησκευτικών Σπουδών στην Ιρλανδική Σχολή Οικουμενικών Σπουδών, Trinity College του Δουβλίνου

Η Ορθοδοξία υπό πίεση: οθωμανική, κομμουνιστική και μετα-κομμουνιστική περίοδος

Το παρόν κείμενο ασχολείται με σημαντικές πολιτικές περιόδους στην ιστορία του Ορθοδόξου Χριστιανισμού, οι οποίες καθορίζουν με σημαντικό και συχνά προκλητικό τρόπο και τις θεσμικές εξελίξεις, την κοινωνική παρουσία και τις θεολογικές απαντήσεις της Ορθοδοξίας σε σημαντικά θέματα, όπως η νεωτερικότητα, η εκκοσμίκευση, η παγκοσμιοποίηση, ο θρησκευτικός πλουραλισμός, φύλο, κ.ά. Το κείμενο εισάγει την έννοια του αυτό-αποικισμού, υποστηρίζοντας ότι οι απαντήσεις της Ορθοδοξίας απέναντι στις δυσμενείς ιστορικές συνθήκες, ιδιαίτερα στην Ανατολική Ευρώπη, κυριαρχούνταν συνήθως από τη νοοτροπία ενός φρουρίου που βρίσκεται υπό πολιορκία -μία νοοτροπία που επέβαλε εκ των έσω μία θεσμική και θεολογική στασιμότητα, η οποία θα μπορούσε να περιγραφεί ως αυτό-αποικισμός. Ωστόσο, η Ορθοδοξία με αφετηρία μία σειρά από σημαντικές θεολογικές διδασκαλίες θα μπορούσε να επεξεργαστεί νέες θετικές απαντήσεις στις σύγχρονες προκλήσεις, ξεπερνώντας έτσι τον αυτό-αποικισμό της.

Η **Ina Merdjanova** είναι Επισκέπτρια Καθηγήτρια στο Κέντρο Εμπιστοσύνης, Ειρήνης και Κοινωνικών Σχέσεων του Πανεπιστημίου του Coventry, Ερευνήτρια και Επίκουρη Καθηγήτρια Θρησκευτικών Σπουδών στην Ιρλανδική Σχολή Οικουμενικών Σπουδών, Trinity College του Δουβλίνου. Έχει λάβει υποτροφίες στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, στο Διεθνές Κέντρο Ξένων Γλωσσών Woodrow Wilson στην Ουάσιγκτον, στο Ολλανδικό Ινστιτούτο Προηγμένων Σπουδών στις Ανθρωπιστικές και Κοινωνικές Επιστήμες και στο Ινστιτούτο Aleksanteri του Πανεπιστημίου του Ελσίνκι. Είναι συγγραφέας τεσσάρων βιβλίων και πολυάριθμων άρθρων σχετικά με τη θρησκεία και την πολιτική στην μετα-κομμουνιστική κοινωνία. Οι εκδόσεις της περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων: *Religion as a Conversation Starter: Interreligious Dialogue for Peacebuilding in the Balkans* (with Patrice Brodeur; Continuum, 2009, paperback 2011), και *Rediscovering the Umma: Muslims in the Balkans between Nationalism and Transnationalism* (Oxford University Press, 2013, paperback 2016).

Nathaniel Wood

Αναπληρωτής Διευθυντής, Κέντρο Ορθόδοξων Χριστιανικών Σπουδών Πανεπιστημίου Fordham, Νέα Υόρκη

Ορθοδοξία και δημοκρατία στη ρωσική θρησκευτική φιλοσοφία

Το παρόν κείμενο εξετάζει τη θεολογική ενασχόληση με τη δημοκρατία, όπως αυτή κατανοήθηκε σε γενικές γραμμές, στο πλαίσιο της ρωσικής θρησκευτικής σκέψης του 19ου και του 20ου αιώνα, με επίκεντρο το έργο των Σλαβόφιλων, Vladimir Soloviev, Sergei Bulgakov, και S.L. Frank. Το κείμενο εξετάζει τρία βασικά θέματα στην ανάπτυξη της ρωσικής ορθόδοξης δημοκρατικής σκέψης: το δόγμα της καθολικότητας της Εκκλησίας (sobornost) και την αναβίωση της εκκλησιαστικής συνείδησης κατά τον 19ο αιώνα, την επαναφορά της περί θέωσης διδασκαλίας ως μεταφυσική βάση για την άνευ όρων σημασία και τα δικαιώματα του ανθρώπινου προσώπου, τη δημιουργική αναδιατύπωση του όρου της Χαλκηδόνας για τις δύο φύσεις του Χριστού ως πρότυπο των σχέσεων Εκκλησίας-κράτους. Η εισήγηση δίνει έμφαση στο πώς οι Ρώσοι θρησκευτικοί στοχαστές αντιστάθηκαν στους πνευματικούς κινδύνους που θέτει η σύγχρονη δημοκρατία, προσπαθώντας να συμβιβάσουν τις βασικές δημοκρατικές αξίες με την ορθόδοξη θεολογία, επισημαίνοντας τη δυνατότητα μιας ορθόδοξης θεωρίας περί δημοκρατικής πολιτικής.

Ο **Nathaniel Wood** είναι Αναπληρωτής Διευθυντής του Κέντρου Ορθόδοξων Χριστιανικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Fordham. Εργάζεται επίσης ως διευθυντής του περιοδικού *Journal of Orthodox Christian Studies* και του διαδικτυακού φόρουμ *Public Orthodoxy*. Έλαβε το διδακτορικό του στη συστηματική θεολογία από το Πανεπιστήμιο Fordham και μάστερ στις θεολογικές σπουδές από το Πανεπιστήμιο Emory. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα αφορούν κυρίως στην ορθόδοξη πολιτική θεολογία, τις θεολογίες περί προσώπου και τη θεολογική ενασχόληση με τη θεωρία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το πρόσφατο έργο του φέρνει τις ρωσικές ορθόδοξες πολιτικές θεολογίες του 19ου και 20ου αιώνα σε διάλογο με τη σύγχρονη αγγλοαμερικανική πολιτική θεολογία, ειδικά το κίνημα της Ριζοσπαστικής Ορθοδοξίας, ενώ διερευνά τη σχέση μεταξύ της διδασκαλίας περί θέωσης και της φιλελεύθερης δημοκρατίας.

Branko Seculić

Διδάσκων στο Πανεπιστημιακό Κέντρο Προτεσταντικής Θεολογίας
Matthias Flacius Illyricus (Ζάγκρεμπ, Κροατία)

Ορθοδοξία και δημοκρατία στη σερβική θεολογία και σκέψη

Οι στενοί δεσμοί μεταξύ των εθνικιστικών αντιπροσώπων και της ανώτατης ηγεσίας των εκκλησιαστικών θεσμών στις πρώην Γιουγκοσλαβικές περιοχές οδήγησαν στην εκ νέου προσέγγιση μεταξύ της εθνοκληρωτικής ιδεολογίας και των εθνοκληρικαλικών φιλοδοξιών, η διασταύρωση των οποίων έχει γεννήσει το φαινόμενο της εθνοθηρησκευτικότητας. Οι συνέπειες αυτού του φαινομένου, που κάποτε εκφράστηκαν με τον εξαγιασμό της πολιτικής της εθνοκάθαρσης που πραγματοποιήθηκε στη δεκαετία του 1990 κατά τη διάρκεια της διάσπασης της Γιουγκοσλαβίας, αντικατοπτρίζονται σήμερα στον ιστορικό αναθεωρητισμό και την αυτόθυματοποίηση, μέσω της οποίας η δικαιολόγηση των ιδίων εγκλημάτων και η περιφρόνηση απέναντι στα θύματα των άλλων ομάδων έρχονται στο φως. Το κείμενο αυτό διερευνά τις δυνατότητες συζήτησης της σχέσης μεταξύ Ορθοδοξίας και δημοκρατίας στη Σερβική θεολογία και σκέψη μέσα σε τέτοιες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες.

Ο **Branko Sekulić** γεννήθηκε στο Šibenik (Κροατία) το 1983. Αποφοίτησε από τη Θεολογική Σχολή "Matija V. Ilirik" στο Ζάγκρεμπ (2011), με εξειδίκευση στην οικουμενική θεολογία στο Οικουμενικό Ινστιτούτο του Ουκρανικού Καθολικού Πανεπιστημίου του Lviv (2016). Έλαβε διδακτορικό από την Προτεσταντική Θεολογική Σχολή στο Ludwig-Maximilian-University στο Μόναχο (2020). Είναι Μεταδιδακτορικός ερευνητής στη Σχολή Προτεσταντικής Θεολογίας στο Ludwig-Maximilian-University στο Μόναχο (από το 2020), διδάσκων στο Πανεπιστημιακό Κέντρο Προτεσταντικής Θεολογίας Matthias Flacius Illyricus στο Ζάγκρεμπ (από το 2017), διευθυντής του Θεολογικού προγράμματος του Festival of Alternative and Left στο Šibenik (από το 2014) και συνεργάτης του Κέντρου Μελετών Ειρήνης στο Ζάγκρεμπ (από το 2009).

Lucian Turcescu

Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Concordia, Μόντρεαλ (Καναδάς)

Ορθοδοξία και δημοκρατία στη ρουμανική θεολογία

Το παρόν κείμενο επικεντρώνεται στην Ορθόδοξη Εκκλησία της Ρουμανίας και στη σχέση της με τη δημοκρατία. Θα δώσω ιδιαίτερη προσοχή στη συμμετοχή των ιερέων και των επισκόπων στην πολιτική, στην υποστήριξη που παρέχεται από την πλευρά της Εκκλησίας σε διάφορους υποψηφίους κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας, καθώς και στις δηλώσεις της Ιεράς Συνόδου σχετικά με τη συμμετοχή αυτή, τα πρωτόκολλα συνεργασίας μεταξύ του Ορθόδοξου Εκκλησίας της Ρουμανίας και της κυβέρνησης, και τα διάφορα μοντέλα σχέσης μεταξύ Εκκλησίας και κράτους, τα οποία εμφανίστηκαν κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού.

Ο **Lucian Turcescu** είναι Καθηγητής, Διευθυντής Προγράμματος και πρώην Πρόεδρος του Τμήματος Θεολογικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Concordia (2011-2016), στο Μόντρεαλ του Καναδά. Η έρευνα, οι δημοσιεύσεις και η διδασκαλία περιστρέφεται γύρω από διάφορους τομείς, συμπεριλαμβανομένου του πρώιμου Χριστιανισμού, της θρησκείας και της πολιτικής και του οικουμενισμού. Μεταξύ άλλων έχει δημοσιεύσει (μαζί με τον L. Stan) *Justice, Memory and Redress in Romania* (2017), (μαζί με τον L. Stan) *Church, State, and Democracy in Expanding Europe* (2011); *Religion and Politics in Post-communist Romania* (2007); (μαζί με τον L. Di Tommaso) *The Reception and Interpretation of the Bible in Late Antiquity* (2008); και τη μονογραφία *Gregory of Nyssa and the Concept of Divine Persons* (2005). Σήμερα είναι ο κύριος ερευνητής σε ένα Συμβούλιο Έρευνας Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών του Καναδά που ασχολείται με τη συνεργασία και την αντίσταση των θρησκευτικών κοινοτήτων στη Ρουμανία κατά τη διάρκεια του κομμουνισμού. Ο Δρ Turcescu υπήρξε δύο φορές Πρόεδρος της Καναδικής Εταιρείας Πατερικών Σπουδών (2004-2008) και συνεργάτης του περιοδικού *Journal of Ecumenical Studies*. Σήμερα υπηρετεί ως μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Καναδικού Κέντρου Οικουμενισμού. Το 2010 έλαβε το Βραβείο της Κοσμητείας του Πανεπιστημίου της Concordia για διακεκριμένη έρευνα.

Δημήτριος Μόσχος

Αν. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Ιστορική διαδρομή της ιδέας της δημοκρατίας στη νεότερη ελληνόφωνη ορθόδοξη θεολογία

Η τοποθέτηση της Ορθόδοξης θεολογίας απέναντι στους θεσμούς που εισήγαγαν οι αρχές του πολιτικού φιλελευθερισμού και χαρακτηρίζουμε ως Δημοκρατία (=Republic), δηλαδή την αντιπροσώπευση, την ψηφοφορία και την αρχή της πλειοψηφίας κλπ. δεν είναι μεγάλο πρόβλημα επειδή δεν ήταν άγνωστοι στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Πιο σημαντικό θέμα προς διερεύνηση είναι η τοποθέτηση της Ορθόδοξης θεολογίας απέναντι στο γενικό πλαίσιο αρχών της Δημοκρατίας (που χαρακτηρίζεται με τον όρο Democracy) όπως η ισονομία και η ισηγορία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ελευθερία της συνείδησης και κυρίως ο βαθμός προστασίας των κάθε είδους μειοψηφιών. Στην εισήγηση θα δούμε ότι όσον αφορά τη νεώτερη Ελλάδα δεν υπάρχει ένας κεντρικός κορμός Ορθόδοξης θεολογικής σκέψης που είναι εξ ορισμού αντίθετος προς τη νεωτερική δημοκρατία (όπως εισηγείται η πολιτιστική προσέγγιση του Huntington π.χ.) αλλά δεν αναδεικνύονται και δομικά στοιχεία αυτής της σκέψης που να προϋποθέτουν για να λειτουργήσουν αυτά τα στοιχεία. Η θεολογική σκέψη στην Ελλάδα επικαθορίζεται αποφασιστικά από την διαπάλη των πνευματικών ρευμάτων των τελευταίων δύο αιώνων και αποτελεί μια διαρκή συνθετική λειτουργία, γεγονός που τονίζει τη διαρκή ανάγκη για συμβολή των θεολόγων σε μια απάντηση απέναντι στις προκλήσεις του σήμερα που υπονομεύουν τη Δημοκρατία αλλά και γενικότερα την κοινωνική συμβίωση απειλώντας με επιστροφή στη βαρβαρότητα.

Ο **Δημήτριος Μόσχος** είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Εκκλησιαστικής Ιστορίας στο Τμήμα Θεολογίας του ΕΚΠΑ και Διευθυντής του Εργαστηρίου Μελέτης Αρχαίου Ανατολικού Χριστιανισμού του ιδίου Τμήματος. Σπούδασε Θεολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1982-1986), και κατόπιν Ευαγγελική Θεολογία στο Παν/μιο Erlangen (1988/89) και Βυζαντινολογία, Ορθόδοξη Θεολογία και Φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου (1989-1992). Αναγορεύθηκε ΜΑ Βυζαντινολογίας Παν/μίου Μονάχου (1993), Διδάκτορας Θεολογίας Παν/μίου Αθηνών στην Εκκλησιαστική Ιστορία (1995) και Υφηγητής Εκκλησιαστικής Ιστορίας της Θεολογικής Σχολής του Παν/μίου του Rostock Γερμανίας (2007), στην οποία και διδάσκει και ως έκτακτος επισκέπτης καθηγητής (Privatdozent). Το θέμα της υφηγεσίας του ήταν «Έσχατολογία στὸν αἰγυπτιακὸ μοναχισμό. Ὁ ρόλος διαφοροποιημένων ἀντιλήψεων χριστιανικῆς ἐσχατολογίας στὴν ἱστορία τοῦ πρώιμου αἰγυπτιακοῦ μοναχισμοῦ καὶ τῆς κοινωνικῆς του λειτουργίας» (4^{ος} - 5^{ος} αἰ.) που εκδόθηκε το 2010 από τις εκδόσεις Mohr-Siebeck. Είναι μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Θεολογικής Ακαδημίας Βόλου, του Πανελληνίου Θεολογικού Συνδέσμου «Καιρός για την αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης», και της συντακτικής επιτροπής του θεολογικού περιοδικού Σύναξη.

Fadi Nasr

Γενικός Γραμματέας Κίνησης Ορθόδοξης Νεολαίας
Ελληνορθόδοξου Πατριαρχείου Αντιοχείας (MJO), Βηρυτός
(Λίβανος)

Ορθοδοξία και δημοκρατία στην αντιοχειανή θεολογία και σκέψη

Στη Μέση Ανατολή τα ζητήματα της διακυβέρνησης δεν είναι θέμα νόμων, ούτε αφορούν μονάχα στην εκλογή βουλευτών ούτε στην ανασυγκρότηση του νομικού συστήματος. Οι Λιβανέζοι έχουν ένα βαθμό νοημοσύνης και ένα βαθμό καλλιέργειας που τους επιτρέπει να τα κάνουν όλα αυτά, αλλά είναι η θέληση να αλλάξουμε τα πράγματα και η αγάπη για τον Θεό στον ίδιο βαθμό, που θα μας κάνει να αλλάξουμε τη συμπεριφορά μας, ώστε να μπορέσουμε να ξαναχτίσουμε μία μεγάλη πατρίδα. Δεν βάζουμε όση προσπάθεια, δύναμη και αναγκαία εργασία χρειάζεται, ώστε ο Κύριος να κατέβει από τον ουρανό και να γεννηθεί στις καρδιές που μπορούν να οικοδομήσουν τον κόσμο μας.

Στο κείμενό μου θα προσπαθήσω να περιγράψω το αδιέξοδο και τα μεγάλα εμπόδια που έχουμε. Πώς μιλήσαμε για τη δημοκρατία και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια καθόλη τη διάρκεια της ιστορίας μας και σε ποια σημεία υπήρχαν εμπόδια ώστε να χάσουμε τον προσανατολισμό μας. Αυτή είναι μια διαδικασία πίστης, δηλαδή πρέπει να αλλάξουμε την πραγματικότητα, έστω και αν δεν προσπαθήσαμε αρκετά και θα δείξω πώς κρατήσαμε την πίστη, ότι το όνειρο θα γίνει η πηγή της νέας πραγματικότητας και ότι η Αντιόχεια θα γίνει μια ασφαλής βάση για τον Κύριο. Μετά από αυτό, οι νόμοι και οι δομές θα ανέλθουν και θα ευλογηθούν από την πλημμύρα της άνωθεν αγάπης.

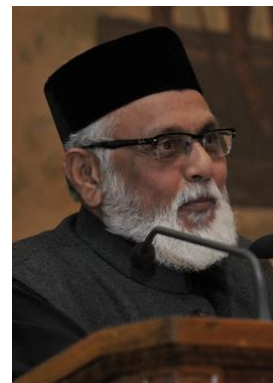
Ο **Fadi Nasr** είναι Γενικός Γραμματέας του Ορθόδοξου Κινήματος Νεολαίας, ενός οργανισμού λαϊκής βάσης που συνέβαλε στην αναγέννηση της Εκκλησίας της Αντιοχείας από το 1943 έως σήμερα, με ποικίλες μεταρρυθμίσεις στη Μέση Ανατολή, είτε στον χώρο των μοναστηριών, είτε στις ενορίες, σε ένα επίπεδο θεολογικό, πνευματικό, κοινωνικό και αυτό της νεολαίας. Το Ορθόδοξο Κίνημα Νεολαίας ξεκίνησε επίσης προγράμματα εκπαίδευσης και υγειονομικής περίθαλψης σε ολόκληρο τον Λίβανο και τη Συρία, ανταποκρινόμενο στις ανθρωπιστικές εκκλήσεις μετά την καταστροφή των χωρών αυτών από τον πόλεμο. Ως Γενικός Γραμματέας είναι υπεύθυνος για τον σχεδιασμό και την επίβλεψη αυτών των προγραμμάτων και για τη διατήρηση των σχέσεων με τη διασπορά της Αντιόχειας και τα τοπικά και διεθνή κινήματα των νέων. Ο Nasr διαθέτει μεγάλη εμπειρία στον ιδιωτικό τομέα, στη βιομηχανία και τη διαχείριση των αποβλήτων. Είναι πτυχιούχος του Πανεπιστημίου της Νεμπράσκα.

π. K. M. George

Διευθυντής Ορθόδοξης Ακαδημίας Sopana, Kottayam, Kerala (Ινδία)

Ορθοδοξία και δημοκρατία στην ανατολική ορθόδοξη θεολογία

Ο **π. K.M. George (Kondothra)** ιερέας της Συριακής Ορθόδοξης Εκκλησίας της Malankara, είναι σήμερα Εκτελεστικός Πρόεδρος της Έδρας Dr. Paulos Mar Gregorios στο Πανεπιστήμιο Mahatma Gandhi στην Κεράλα της Ινδίας και ιδρυτής-διευθυντής της Ορθόδοξης Ακαδημίας Μελετών Θεολογίας και Πολιτισμού της Sopana Kottayam. Είναι επίσης Καθηγητής στην Ομοσπονδιακή Σχολή Θρησκείας και Πολιτισμού Kottayam της Ινδίας. Εργάζεται ως μέλος της Διεθνούς Μικτής Ομάδας Εργασίας μεταξύ της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας και του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών (Π.Σ.Ε.). Υπήρξε διευθυντής και καθηγητής στο Ορθόδοξο Θεολογικό Σεμινάριο στην Ινδία και καθηγητής στο Οικουμενικό Ινστιτούτο του Bossey στη Γενεύη. Διετέλεσε συντονιστής της επιτροπής προγράμματος του Π.Σ.Ε., στη Γενεύη. Συμμετείχε σε δύο Συνόδους στο Βατικανό (το 1998 επί Πάπα Ιωάννη Παύλου Β΄ και το 2008 επί Πάπα Βενέδικτου XVI) ως εκπρόσωπος του CCA και του Π.Σ.Ε. αντίστοιχα. Υπήρξε επίσης μέλος του Δ.Σ. του Πανεπιστημίου Malayalam, Γραμματέας του Εθνικού Συμβουλίου Εκκλησιών, Νέο Δελχί και Πρόεδρος της Επιτροπής Ερευνών του Ινστιτούτου Θεολογικής Έρευνας της Νότιας Ασίας (SATHRI). Έχει διδάξει ως επισκέπτης Καθηγητής στα Πανεπιστήμια της Γενεύης, της Λωζάννης, του Goettingen, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Θεολογικό Σεμινάριο του Πίτσμπουργκ, (ΗΠΑ) και το Catholic de Paris. Τα ενδιαφέροντά του περιστρέφονται γύρω από τη Θεολογία, Φιλοσοφία, Ποίηση, Ζωγραφική, Λογοτεχνία, Φιλοσοφία της Επιστήμης, Τέχνη και Αισθητική, Ιστορία Ιδεών και την Οικο-Πνευματικότητα.

Svetoslav Riboloff

Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Σόφιας

Κράτος και Εκκλησία στον Ορθόδοξο κόσμο και οι προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης

Ο Ορθόδοξος κόσμος δεν είναι ένας ενιαίος χώρος, αλλά μια μεγάλη ποικιλία τύπων ή μοντέλων σχέσεων Εκκλησίας και Πολιτείας, που κυμαίνονται από την " επικρατούσα εκκλησία" έως τον "αυστηρό χωρισμό". Ανεξάρτητα από το συνταγματικό τους καθεστώς, όλες αυτές οι χώρες ασκούν κρατική παρέμβαση βάσει άγραφων νόμων στις θρησκευτικές υποθέσεις, υποστηρίζοντας την Ορθόδοξη Εκκλησία με διακριτικό (δημοκρατικά καθεστώτα) ή βάνουσο (αυταρχικά καθεστώτα) τρόπο για πολιτικούς σκοπούς. Τον Μάιο του 2017 μια έρευνα σχετικά με τη θρησκευτική πίστη και την εθνική συμμετοχή στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη δημοσιεύτηκε από το ερευνητικό κέντρο Pew. Σύμφωνα με αυτή τη μελέτη, το μεγαλύτερο μέρος των ανθρώπων που συνδέονται με τον Ορθόδοξο Χριστιανισμό δεν ασκούν θρησκευτικές υποχρεώσεις. Θεωρούν τη θρησκευτική τους ταυτότητα ως πολιτική, ενώ ταυτίζουν τη θρησκεία με την εθνική ταυτότητα. Πρόκειται για μια συναρπαστική πολιτική πραγματικότητα για κάθε κυβέρνηση της περιοχής. Από την άλλη πλευρά, η επιρροή των αντιδημοκρατικών ιδεών και ο επιθετικός παρεμβατισμός εκ μέρους της Ρωσικής Ομοσπονδίας, μέσω κάποιων ορθόδοξων εκκλησιών, δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στους κρατικούς θεσμούς. Οι νέες τεχνολογίες και τα ηλεκτρονικά μέσα βοηθούν στη διάδοση των ψευδών ειδήσεων και των ακραίων θρησκευτικών απόψεων μεταξύ των ορθόδοξων χριστιανών. Η ιδιαίτερη αυτή ασυμμετρία στις σχέσεις Εκκλησίας-κράτους είναι το κλειδί για μια σοβαρή κρίση στον Ορθόδοξο κόσμο στην εποχή της παγκοσμιοποίησης.

Ο **Svetoslav Riboloff** είναι Αναπληρωτής Καθηγητής αρχαίας χριστιανικής γραμματείας και εβραϊκής ελληνιστικής γραμματείας στο Πανεπιστήμιο της Σόφιας «St Kliment of Ochrid». Έχει εκδώσει τέσσερα βιβλία στο ακαδημαϊκό του πεδίο. Σπούδασε Κλασική Φιλολογία και Θεολογία στο Πανεπιστήμιο Σόφιας και στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ειδικεύτηκε στο Trinity College του Δουβλίνου και στο Ostkirchliches Institut Regensburg, ενώ μελέτησε τις σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας στις ΗΠΑ στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας Santa Barbara. Είναι αρχισυντάκτης του *Forum Theologicum Sardicense*, μέλος της συμβουλευτικής επιτροπής του *International Journal of Orthodox Theology*, ενώ είναι μέλος σε διεθνείς ακαδημαϊκές ενώσεις. Από το Νοέμβριο του 2017 είναι διευθυντής του Ινστιτούτου Μελέτης της Θρησκευτικής Ελευθερίας (Σόφια).

π. Cyril Hovorun

Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Marymount Loyola, και Διευθυντής του Huffington Ecumenical Institute, Καλιφόρνια (ΗΠΑ),

Η «ψευδομόρφωση» ως πολιτική θεολογία στον π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ

Ο π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ πίστευε ότι ο σχολαστικισμός υπήρξε ένα δυτικό κατασκεύασμα, το οποίο ονόμασε «ψευδομόρφωση». Ωστόσο, ο σχολαστικισμός είναι ένα ανατολικό και όχι δυτικό κατασκεύασμα. Υπήρξε το αποτέλεσμα μιας διαδικασίας αποστράγγισης του ελληνισμού, με τον περιορισμό της μεταφυσικής στη διαλεκτική. Από εδώ απορρέει και το παράδοξο στη σκέψη του Φλωρόφσκυ. Από τη μια πλευρά, αγκαλιάζει τον Ελληνισμό χωρίς επιφυλάξεις. Από την άλλη πλευρά, απορρίπτει τον σχολαστικισμό, ο οποίος στην πραγματικότητα αποτελεί μία αποστραγγισμένη εκδοχή της ελληνικής φιλοσοφίας. Για ποιο λόγο υπάρχει αυτή η αντίθεση; Αυτό ισχύει, επειδή ο Φλωρόφσκυ είναι ιδεολογικά προκατειλημμένος. Υιοθετεί τον Ελληνισμό χωρίς αντίρρηση, επειδή απλά και μόνο είναι «ανατολικός» γι' αυτόν, απορρίπτοντας, ωστόσο τον σχολαστικισμό, επειδή είναι «δυτικός». Πρόκειται για επιλογές οι οποίες φαίνεται να εκφράζουν το πνεύμα του ευρασιατικής ιδεολογίας. Παρόλο που ο Φλωρόφσκυ απέρριψε τον «πειρασμό» του Ευρασιατισμού, ο τελευταίος άφησε ένα διαρκές αποτύπωμα στη σκέψη του. Η αποδοχή του Ελληνισμού και η απόρριψη του σχολαστικισμού είναι ουσιαστικά μία ευρασιατική ρητορική που εισάγεται στη θεολογία. Η ευρασιατική ρητορική της θεολογίας του Φλωρόφσκυ είναι μία ψευδομόρφωση μεγαλύτερη από ό, τι πίστευε για τον σχολαστικισμό.

Ο **Αρχιμανδρίτης Κύριλλος Hovorun** είναι Επίκουρος Καθηγητής Θεολογικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Loyola Marymount στο Λος Άντζελες και Διευθυντής του Οικουμενικού Ινστιτούτου Huffington. Απόφοιτος της Θεολογικής Ακαδημίας στο Κίεβο και της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, ολοκλήρωσε τις διδακτορικές του σπουδές στο Πανεπιστήμιο Durham υπό την εποπτεία του π. Andrew Louth. Διετέλεσε Πρόεδρος του Τμήματος Εξωτερικών Εκκλησιαστικών Σχέσεων της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Ουκρανίας, πρώτος αναπληρωτής πρόεδρος της Εκπαιδευτικής Επιτροπής της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας και αργότερα ερευνητής στο Πανεπιστήμιο Yale και Columbia, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Münster στη Γερμανία, και διεθνής συνεργάτης στο Κέντρο Chester Ronning για τη μελέτη της θρησκείας και της δημόσιας ζωής στο Πανεπιστήμιο της Alberta στον Καναδά.

Γιώργος Βλαντής

Master Θεολογίας, Διευθυντής Συμβουλίου Χριστιανικών Εκκλησιών Βαυαρίας, Επιστημονικός Συνεργάτης Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου

*Ορθόδοξη θεολογία και (μετα-)νεωτερικότητα,
(μετά-)εκκοσμίκευση*

Η Ορθοδοξία είναι μία θεολογική ποιότητα, αλλά και ένας όρος που αποδίδεται σε μία οικογένεια Εκκλησιών, της οποίας η σχέση με τη νεωτερικότητα / μετανεωτερικότητα και την εκκοσμίκευση / μετα-εκκοσμίκευση αποτελεί αντικείμενο εντατικής μελέτης τις τελευταίες δεκαετίες. Το παρόν κείμενο αποπειράται να αμφισβητήσει τόσο τα στερεότυπα σχετικά με αυτή τη σχέση, όσο και τις ευρέως γνωστές ορθόδοξες αναγνώσεις της νεωτερικότητας. Επίσης εξετάζει με κριτικό πνεύμα τις δυνατότητες της θεολογικής επιστημολογίας και των ρευμάτων της σύγχρονης ορθόδοξης σκέψης εν γένει για την εδραίωση μιας θετικής σχέσης με τον σύγχρονο κόσμο. Θα μπορούσαν οι δομές της Ορθόδοξης Εκκλησίας να συμβάλουν σε αυτή την προσπάθεια ή αντίθετα την εμποδίζουν; Είναι αναγκαία από ποιμαντική άποψη μία ανανέωση της Ανατολικής Εκκλησίας και της θεολογικής της σκέψης ή κάτι τέτοιο θα έθετε σε κίνδυνο τις ταυτότητες; Μπορεί άραγε η Ορθοδοξία να επωφεληθεί από την εμπειρία των οικουμενικών εταίρων της;

Ο **Γιώργος Βλαντής** γεννήθηκε στην Αθήνα το 1980. Σπούδασε στην Αθήνα και στο Μόναχο της Γερμανίας. Έχει πτυχίο στη Θεολογία και μάστερ στη συγκριτική φιλοσοφία της θρησκείας. Από το 2009 έως το 2011 εργάστηκε ως επιστημονικός σύμβουλος και διοργανωτής συνεδρίων στην Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης. Το 2011-2016 ήταν βοηθός στην Έδρα Ορθόδοξης Συστηματικής Θεολογίας στην Ορθόδοξη Θεολογική Σχολή του Μονάχου. Τον Σεπτέμβριο του 2012 έγινε επιστημονικός συνεργάτης της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών του Βόλου. Έχει δημοσιεύσει αρκετά άρθρα σχετικά με θέματα φιλοσοφίας της θρησκείας, ιστορίας, θεολογίας και οικουμενισμού στα ελληνικά, γερμανικά και αγγλικά, όπως λ.χ. για τον αποφατισμό, για τις πατερικές αντιλήψεις περί αθεϊσμού, για την υποδοχή των οικουμενικών κειμένων στην Ορθόδοξη Εκκλησία, για την έννοια της φιλανθρωπίας στην Ορθοδοξία, για τη στάση της Ελληνορθόδοξης Εκκλησίας απέναντι στην οικονομική κρίση, για την Αγία και Μεγάλη Σύνοδο της Ορθοδοξίας κ.λπ. Το 2011 διορίστηκε μέλος της Επιτροπής Προετοιμασίας του Π.Σ.Ε. (10^η Γενική Συνέλευση, Μπουσάν, Ν. Κορέα), ενώ εκπροσωπεί την Ορθόδοξη Εκκλησία (Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, Μητρόπολη Γερμανίας) σε διάφορα οικουμενικά φόρουμ στη Γερμανία και αλλού. Έχει επίσης μεταφράσει βιβλία και άρθρα στα ελληνικά, γερμανικά και αγγλικά, όπως το *Προς Ρωμαίους Επιστολή* έργο Karl Barth (η έκδοση του 1922) στα ελληνικά (2015). Από το 2011 έως το 2016 δίδαξε μαθήματα στην Ορθόδοξη Συστηματική Θεολογία στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου, π.χ. σχετικά με τις επιστημολογικές προϋποθέσεις της Ορθόδοξης Θεολογίας, τη θεολογία της δημιουργίας του Βασιλείου Καισάρειας και του Γρηγορίου Νύσσης, τις χριστολογικές διδασκαλίες του Μεγάλου Αθανάσιου και του Ανσέλμου του Καντέρμπουρι, την ορθόδοξη δικαιοσύνη, την ειρήνη και την οικολογική ηθική, τις θεολογικές διαστάσεις της οικουμενικής λατρείας κ.λπ. Από τον Μάιο του 2016 είναι διευθυντής του Οικουμενικού Συμβουλίου Εκκλησιών στη Βαυαρία (Arbeitsgemeinschaft Christlicher Kirchen στη Βαυαρία) της Γερμανίας. Από τον Νοέμβριο του 2018 είναι μέλος της Συντονιστικής Επιτροπής του Ορθοδόξου-Καθολικού Διαλόγου του Pro Oriente.

Παντελής Καλαϊτζίδης

Διευθυντής Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου, Διδάσκων στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Ερευνητικός Εταίρος ΚΥ Leuven, Μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής της Ευρωπαϊκής Ακαδημίας Θρησκευτικών Επιστημών

*Βαλκανική και ανατολικο-ευρωπαϊκή εθνο-θεολογία:
ιστορική και θεολογική προσέγγιση*

Ο θρησκευτικός εθνικισμός φαίνεται να είναι το σοβαρότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει η Ορθόδοξη Εκκλησία μετά την πτώση του Βυζαντίου (1453) και την περίοδο εσωστρέφειας που ξεκίνησε με το κρίσιμο αυτό ιστορικό γεγονός. Σημαντικές πτυχές του προβλήματος αυτού είναι η ταύτιση Εκκλησίας και έθνους, Εκκλησίας και εθνο-πολιτισμικής ταυτότητας, Εκκλησίας και κράτους και, κατά συνέπεια, η ιδέα και η πραγματικότητα των εθνικών Εκκλησιών (ελληνική, ρωσική, σερβική, ρουμανική, βουλγαρική), οι οποίες συχνά ταυτίζουν την αλήθεια της πίστης με την αλήθεια του έθνους τους, ενώ θεωρούν το αντίστοιχο ορθόδοξο έθνος τους ως το νέο περιούσιο λαό του Θεού). Ακραία κατάληξη αυτού του φαινομένου αποτελεί η υποκατάσταση «της ιστορίας της σωτηρίας από την ιστορία της εθνικής παλιγγενεσίας». Αναλαμβάνοντας η Ορθόδοξη Εκκλησία τον εθνικό αυτό ρόλο και συμμετέχοντας στον σχηματισμό των ιδιαίτερων εθνο-πολιτισμικών ταυτοτήτων, θέτει εν κινδύνω την καθολικότητα, οικουμενικότητα και ενότητα της Εκκλησίας, ενώ στο πλαίσιο της πολυεθνικής, πολυπολιτισμικής, μετανεωτερικής κοινωνίας, εξαντλεί την πλούσια θεολογική και πνευματική της παράδοση στη ρητορική των «ταυτοτήτων» και σε έναν ξεπερασμένο θρησκευτικό φυλετισμό και φονταμενταλισμό.

Ο Δρ. Παντελής Καλαϊτζίδης σπούδασε θεολογία στη Θεσσαλονίκη και φιλοσοφία στο Παρίσι (Σορβόννη). Η διδακτορική του διατριβή (Τμήμα Θεολογίας ΑΠΘ, 2008) εξετάζει τα ζητήματα της ελληνικότητας και του αντι-δυτικισμού στη θεολογική «γενιά του '60 Έχει επιμεληθεί συλλογικούς τόμους και έχει δημοσιεύσει αυτοτελή έργα καθώς και περί τα 100 επιστημονικά άρθρα/ μελέτες στα ελληνικά και σε 16 άλλες γλώσσες για την εσχατολογία στο χριστιανισμό, το διάλογο Ορθοδοξίας και νεωτερικότητας, θεολογίας και σύγχρονης λογοτεχνίας, θρησκείας και πολυπολιτισμικότητας, τον θρησκευτικό εθνικισμό και φονταμενταλισμό, ζητήματα μεταρρύθμισης και ανανέωσης στην Ορθοδοξία, την πολιτική θεολογία, τον οικουμενικό/ διαθρησκευτικό διάλογο, κ.ά. Διετέλεσε επισκέπτης ερευνητής στην Ελληνορθόδοξη Θεολογική Σχολή Τιμίου Σταυρού Βοστώνης, στο Princeton Theological Seminary και στο Princeton University, στο DePaul University καθώς και στο Πανεπιστήμιο της Λουβαίν. Από το 2000 διευθύνει την Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών Βόλου (αναγνωρισμένο από την πολιτεία Ερευνητικό Κέντρο), ενώ παράλληλα δίδαξε θρησκευτολογία στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, συστηματική θεολογία στο ΠΙΜΣ «Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία» του ΕΑΠ και υπήρξε επισκέπτης καθηγητής στο Ινστιτούτο του Αγίου Σεργίου. Είναι μέλος της Επιστημονικής Επιτροπής του περιοδικού *Revista Ecumenica Sibiu* και των περιοδικών *The Wheel* και *The Journal of Orthodox Christian Studies*, είναι υπεύθυνος των εκδοτικών σειρών «Ιδιόμελα της Ινδίκτου», «Doxa & Praxis: Exploring Orthodox Theology» (εκδόσεις του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών, Γενεύη) και «Twenty-first-century Greek Theologians» (στις εκδόσεις St Vladimir's Seminary Press, Νέα Υόρκη. Είναι μέλος της Διεθνούς Ενώσεως Ορθοδόξων Δογματολόγων (IAODT), της Διεθνούς Ορθόδοξης Θεολογικής Ενώσεως (IOTA), της Αμερικανικής Ακαδημίας Θρησκευτικών Επιστημών (AAR) και της Εταιρείας Χριστιανικής Ηθικής (SCE). Από το 2017 είναι μέλος του Δ.Σ. της Ευρωπαϊκής Ακαδημίας Θρησκευτικών Επιστημών (EuARE, Bologna). Έχει επίσης διατελέσει μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Βιβλικού και Φιλανθρωπικού Ιδρύματος «Άρτος Ζωής» (2006-2014) και Πάρεδρος επί τηθεία του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Ιανουάριος 2004-Ιανουάριος 2009).

Χαράλαμπος Βέντης

Επικ. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Ορθοδοξία και φιλελευθερισμός

Ο **Χαράλαμπος Βέντης** γεννήθηκε στην Αθήνα το 1967.

Σπούδασε φιλοσοφία και θεολογία και είναι διδάκτωρ των Πανεπιστημίων Βοστώνης και Λουβαίν. Είναι Επίκουρος Καθηγητής της Φιλοσοφίας της Θρησκείας στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευσιολογίας της Θεολογικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Έχει διδάξει στο ΕΑΠ και το Αμερικανικό Κολλέγιο Ελλάδος (Deree College). Τα γνωστικά του ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν την καντιανή σκέψη, τη Φιλοσοφία της Γλώσσας, τον Μεταμοντερνισμό, τη σύγχρονη Πολιτική Θεωρία και Ηθική (ειδικότερα τον Πολιτικό Φιλελευθερισμό του John Rawls) και τη Φιλοσοφία της Θρησκείας. Από τις εκδόσεις Πόλις κυκλοφορεί το βιβλίο του *Εσχατολογία και Ετερότητα* (2019). Τα πιο πρόσφατα δημοσιευμένα κείμενά του περιλαμβάνουν το “Ontology versus Fideism: Christianity’s Accountability to History and Society,” στον τόμο *Between Being and Time: From Ontology to Eschatology*, edited by Sotiris Mitralaxis and Andrew T. J. Kaethler (London & New York: Lexington Books/ Fortress Academic, 2019). «Ένας Χριστιανισμός της καρδιάς: η απολογητική της καταφυγής στο συναίσθημα στο έργο του Friedrich Schleiermacher», στον τόμο *Για την Πίστη*, Εκδόσεις Άρτος Ζωής, 2019. «Έχει η Ορθόδοξη χριστιανική θεολογία λόγο ύπαρξης στη μετα-Κοπερνίκεια εποχή»; *Δευκαλίων* 33/1-2, Δεκέμβριος 2019.

Έφη Φωκά

Ερευνητικός Εταίρος στο Ελληνικό Ίδρυμα Αμυντικής και Ευρωπαϊκής πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ) και στο Ελληνικό Παρατηρητήριο του London School of Economics

Ορθόδοξα κράτη και θρησκευτική ελευθερία στο ευρωπαϊκό δικαστήριο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Το παρόν κείμενο ασχολείται με το δημόσιο πρόσωπο της Ορθοδοξίας από τη σκοπιά της φήμης που έχουν τα πλειοψηφικά Ορθόδοξα κράτη ως παραβάτες των θρησκευτικών ελευθεριών. Σύμφωνα με μία μελέτη του 2012 του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σχετικά με την παραβίαση της θρησκευτικής ελευθερίας, το 79% των υποθέσεων για παραβίαση των θρησκευτικών ελευθεριών κατά των πλειοψηφικά Ορθοδόξων κρατών καταλήγει σε αποφάσεις που πιστοποιούν τις παραβιάσεις αυτές, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τις πλειοψηφικά Καθολικές χώρες είναι 9%, 5% για τις πλειοψηφικά μουσουλμανικές χώρες, και μηδενικό για τις προτεσταντικές χώρες. Αν και οι κρίσεις του Δικαστηρίου δεν αποτελούν ένα αξιόπιστο μέτρο για τη σχέση της Ορθοδοξίας με τη θρησκευτική ελευθερία, επηρεάζουν ωστόσο, τη δημόσια προσέγγιση της σχέσης αυτής. Το παρόν κείμενο αναλύει τις αποφάσεις του Δικαστηρίου σχετικά με τις θρησκευτικές ελευθερίες εναντίον των πλειοψηφικά Ορθοδόξων κρατών με σκοπό να ανιχνεύσει πιθανά πρότυπα στις διάφορες περιπτώσεις.

Η Έφη Φωκά είναι Ερευνήτρια στο Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ) και Ερευνητικός Συνεργάτης του Ελληνικού Παρατηρητηρίου της Σχολής Οικονομικών Επιστημών του Λονδίνου. Διετέλεσε βασικός ερευνητής του έργου που χρηματοδοτήθηκε πρόσφατα από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Έρευνας γύρω από την επιρροή της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σε επίπεδο βάσης (Grassrootsmobilise), με έδρα το ΕΛΙΑΜΕΠ. Το υπόβαθρο της είναι στην πολιτική επιστήμη, ενώ κατέχει διδακτορικό δίπλωμα στην πολιτική κοινωνιολογία από τη Σχολή Οικονομικών Επιστημών του Λονδίνου. Οι δημοσιεύσεις της περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων: *The European Court of Human Rights and minority religions*, επιμ. μαζί με τον James T. Richardson (2018); *Religious America, Secular Europe? A Theme and Variations*, από κοινού συγγραφή με τους Peter Berger και Grace Davie (2008), και *Islam in Europe: Diversity, Identity and Influence*, επιμ. Μαζί με τον Aziz Al-Azmeh (2007), και πάνω από 40 άρθρα και κεφάλαια σε συλλογικούς τόμους που εξετάζουν τη διασταύρωση μεταξύ από τη μία πλευρά της θρησκείας, και από την άλλη της πολιτικής, του δικαίου, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, του εθνικισμού, της εθνικής ταυτότητας και της ευρωπαϊκής ταυτότητας.

Irena Zeltner Pavlovic

Ερευνητικός Εταίρος Πανεπιστημίου Erlangen-Nürnberg (Γερμανία)

Κοινωνία των πολιτών και Ορθοδοξία

Το άρθρο παρουσιάζει την αποδόμηση της ευρωκεντρικής επιστήμης της εκκοσμίκευσης του Jose Casanova και ερευνά τη σημασία της, ειδικά σε σχέση με την μετασοσιαλιστική "Ορθοδοξία". Το άρθρο περιλαμβάνει περαιτέρω μία κριτική ανάπτυξη της εντοπιότητας της θρησκείας και των θρησκευτικών παραγόντων στον τομέα της κοινωνίας των πολιτών, που παρακινείται από την έννοια της *δημόσιας θρησκείας* και θεωρείται ως μέρος του ενδιαμέσου χώρου μιας σύγχρονης, πλουραλιστικής κοινωνίας. Τέλος, το κείμενο περιγράφει ένα υπόδειγμα *δημόσιας θεολογίας* ως έναν επιστημονικό προβληματισμό της δημόσιας θρησκείας στους γερμανόφωνους χώρους. Επιπλέον, θα παρουσιαστεί η θεμελιώδης άποψη του Edmund Arens για τη δημόσια θεολογία, όπου, μετά από την Καζανόβα, υπογραμμίζει τη δυναμική των θρησκειών στις κοινωνίες των πολιτών για την κοινωνικοπολιτική ένταξη. Το άρθρο καταδεικνύει με ποιο τρόπο έχουν εξεταστεί πρόσφατα οι Ορθόδοξες εκκλησίες στην ελβετική διασπορά στο πλαίσιο της κοινωνίας των πολιτών και του κοινωνικού κεφαλαίου. Μια τέτοια προσέγγιση έχει επιλεγεί εσκεμμένα για να παρουσιάσει ένα διωποκειμενικό επαληθεύσιμο σύνολο αναλυτικών εργαλείων που είναι χρήσιμα για την έρευνα των συγκεκριμένων σχέσεων μεταξύ της κοινωνίας των πολιτών και της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Η **Irena Pavlovic** είναι Ορθόδοξη θεολόγος από τη Σερβία. Από το 2012 είναι επιστημονικός βοηθός στο Ινστιτούτο της Χριστιανικής επιστήμης της Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Friedrich-Alexander του Erlangen-Nürnberg (Γερμανία) και ακαδημαϊκός σύμβουλος στο πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών «Μέσα, Ηθική, Θρησκεία» στο ίδιο πανεπιστήμιο από το 2014. Τα κύρια ερευνητικά της ενδιαφέροντα είναι: Θρησκεία και επικοινωνία στην Ορθοδοξία, Μέσα Ενημέρωσης και Σπουδές Επικοινωνίας (διαπολιτισμική επικοινωνία, μέσα επικοινωνίας και βία), Ποιοτικές εμπειρικές μέθοδοι, Φεμινιστική Θεολογία, Οικουμενική Θεολογία και Μετα-αποικιακές Σπουδές. Το τρέχον πρόγραμμά της είναι για τη μεθοδολογία της επιστημονικής έρευνας του «θρησκευτικού άλλου».

Νικόλαος Ασπρούλης

Αναπληρωτής Διευθυντής Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου,
Διδάσκων στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Πρωτείο, Συνοδικότητα και φιλελεύθερη δημοκρατία στην Ορθοδοξία: Μία δύσκολη σχέση; Μεθοδολογικά προλεγόμενα

Στο κείμενο αυτό αφού πρώτα περιγραφεί με συντομία το πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα η συζήτηση (ύστερη νεωτερικότητα, εκκοσμίκευση, παγκοσμιοποίηση), στη συνέχεια θα εξεταστούν από θεολογική σκοπιά ποιες θα πρέπει να είναι οι μεθοδολογικές προϋποθέσεις και όροι του διαλόγου αυτού. Σκοπός του εισαγωγικού αυτού κειμένου είναι να δείξει ότι η ορθόδοξη Εκκλησία στο επίπεδο της θεολογίας δεν είναι ασυμβίβαστη με τις βασικές αρχές της φιλελεύθερης δημοκρατίας, αλλά μάλλον η εσχατολογική εκπλήρωση της τελευταίας, έστω κι αν πεδίο της πράξης και της ιστορίας, η ζωή της Εκκλησίας εμφανίζει δυσλειτουργίες (ρόλος του λαϊκού στοιχείου, αυτοκρατορική εκκλησία) που προκαλούν τουλάχιστον αμηχανία. Η Εκκλησία είναι δημοκρατική στον βαθμό που είναι κατεξοχήν *κοινωνία* και όχι μονάχα *κοινότητα*.

Ο **Νικόλαος Ασπρούλης** είναι Δρ. Θεολογίας, Αναπληρωτής Διευθυντής της Ακαδημίας Θεολογικών Σπουδών Βόλου και Διδάσκων (ΣΕΠ) στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Είναι συντονιστή του δικτύου για την οικουμενική εκπαίδευση στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη και μέλος της Διεθνούς Συμβουλευτικής Επιτροπής του Δικτύου Alternative Perspectives and Global Concerns. Έχει συγγράψει πλήθος άρθρων και μελετών γύρω από την ιστορία και τη θεολογία της Ορθοδοξίας, τη συστηματική θεολογία, την πολιτική θεολογία, τη θεολογική εκπαίδευση και την πνευματικότητα, σε διεθνή περιοδικά και συλλογικούς τόμους. Έχει επιμεληθεί μαζί με άλλους σειρά συλλογικών τόμων, όπως μεταξύ άλλων (μαζί με P. Kalaitzidis, et. Al., *Orthodox Handbook on Ecumenism: Resources for Theological Education* (Volos: Volos Academy Publications in cooperation with WCC Publications and Regnum, 2014), (με τον J. Chryssavgis), *Theology as Doxology and Dialogue. The Essential Writings of Nikos Nissiotis* (Lexington/Fortress/Academic, 2019), και (μαζί με M. Masaeli, et. al., *Faith in Democracy: Justice, Politics and Transcendence* (Gompel-Svacina, 2020). Επίσης έχει εκδώσει μία μονογραφία: *The Mystery of Christ and the Mystery of the Church. Georges Florovsky and John Zizioulas in dialogue on theological methodology* (Los Angeles: Sebastian Orthodox Press, 2019) (Kindle Edition).

Kateřina Bauer

Ερευνήτρια και Διδάσκουσα, Προτεσταντική Θεολογική Σχολή Πανεπιστημίου του Καρόλου, Πράγα (Δημοκρατία της Τσεχίας)

Η Ορθόδοξη πνευματικότητα στις πλουραλιστικές δημοκρατίες

Συνδέουμε τη δημοκρατία με ορισμένα θετικά στοιχεία, όπως η ελευθερία, η απουσία τυραννίας, τα ανθρώπινα δικαιώματα και η συνείδηση που βρίσκονται στις ρίζες του Χριστιανισμού. Η δημοκρατία, ωστόσο, αφορά επίσης όχι μόνο στην πολιτική δομή αλλά και το κοινωνιολογικό, ψυχολογικό και πολιτισμικό περιβάλλον που στην πράξη φανερώνει και τις ασθένειές της. Με τη βοήθεια δύο στοχαστών, του Πολωνού κοινωνιολόγου εβραϊκής καταγωγής Zygmunt Bauman (1925-2017) και του Γερμανικού φιλόσοφου κορεατικής καταγωγής Byung-Chul Han (Σεούλ 1959), θα επιχειρήσω να αποκαλύψω κάποιες από τις ασθένειες της μετανεωτερικής δημοκρατικής ζωής, όπως τη ρευστότητα χωρίς σύνορα, τη διαφάνεια, την εξατομίκευση, την υπερκινητικότητα και την παραγωγή. Στη συνέχεια, θα αναζητήσω πιθανές κατάλληλες θεραπείες για τις ασθένειες αυτές στις πηγές της ορθόδοξης πνευματικότητας. Στο σημείο αυτό θα στρέψω την προσοχή μου ειδικά στη μυστική παράδοση, την ασκητική και μοναστική πνευματικότητα, καθώς και στην πνευματικότητα του χώρου, των εικόνων και της ελευθερίας. Θα δείξω πώς κάποια χαρακτηριστικά της ορθόδοξης πνευματικότητας μπορούν να βοηθήσουν στη δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για τις δημοκρατικές δομές, βοηθώντας στην αποκατάσταση της ολότητας και της αρμονίας της ζωής των ανθρώπων στις πλουραλιστικές δημοκρατικές κοινωνίες.

Η **Kateřina Kočandrlle Bauer** είναι ερευνήτρια και λέκτορας στο Οικουμενικό Ινστιτούτο της Προτεσταντικής Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Καρόλου στην Πράγα, όπου επίσης απέκτησε και το διδακτορικό δίπλωμά της. Διδάσκει συστηματική θεολογία, ιστορία δόγματος και χριστιανική πνευματικότητα σε σχέση με άλλες θρησκευτικές παραδόσεις. Το κεντρικό ερευνητικό της ενδιαφέρον σχετίζεται με την ιστορία της ρωσικής θεολογίας της διασποράς. Έχει γράψει μελέτες για τη Ρωσική θρησκευτική φιλοσοφία, τη σοφολογία και την ανθρωπολογία στην Ορθόδοξη θεολογία. Έχει συγγράψει μαζί με την Ivana Noble κ.ά. τα, *The Ways of Orthodox Theology in the West* (2015) και *Wrestling with the Mind of the Fathers* (2015).

Θανάσης Ν. Παπαθανασίου

Αρχισυντάκτης περιοδικού *Σύναξη*, Διδάσκων (ΕΔΙΠ) στην Ανωτάτη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών και στο ΕΑΠ

Ιεραποστολή, ιεραποστολές και πολιτική: Μια Ορθόδοξη προσέγγιση

Η ιεραποστολή (η μαρτυρία σε κάθε ανθρώπινη συνάφεια) έχει πολιτική διάσταση, καθόσον το Ευαγγέλιο νοηματοδοτεί τη ζωή και εμπνέει αποφάσεις. Βασικοί άξονες της πολιτικής της ιεραποστολής είναι:

- 1) Η έμφαση στο ανθρώπινο υποκείμενο και στην ευθύνη του να επιλέγει τον πνευματικό προσανατολισμό του (πράγμα που παραπέμπει στην έννοια του πολίτη και της δημοκρατίας).
- 2) Ο συνδυασμός της πρόσληψης των πολιτισμών (inculturation) με την κοινωνική απελευθέρωση (liberation).
- 3) Η άρνηση ταύτισης του Ευαγγελίου με οιοδήποτε καθεστώς και με τη θεοκρατία. Το Ευαγγέλιο εμπνέει πολιτικές στάσεις, αλλά και ελέγχει κάθε πολιτική στάση, συμπεριλαμβανομένης αυτής του ιεραποστόλου.

Σήμερα συζητείται έντονα αν η δυτική δημοκρατία είναι συμβατή με όλους τους πολιτισμούς ή αν δεν έχει νόημα σε κοινωνίες εξαιρετικά ιεραρχικές (όπως οι κομφουκιανικές). Η ιεραποστολική ιστορία παρέχει τεράστιο υλικό έρευνας, και η θεολογία της ιεραποστολής επιχειρεί σύνθεση της πολιτικής του Ευαγγελίου με τα δεδομένα κάθε συνάφειας (η εισήγηση ενδεικτικά αναφέρεται στην Άπω Ανατολή, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική).

Ο **Θανάσης Ν. Παπαθανασίου** γεννήθηκε στην Αθήνα το 1959. Είναι διδάκτωρ Θεολογίας (Ιεραποστολικής) και πτυχιούχος Νομικής. Υπηρετεί ως διδάσκων (ΕΔΙΠ) στην Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθήνας. Διδάσκει επίσης στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Του δόθηκε ευκαιρία να γνωρίσει την ιεραποστολική πράξη με επισκέψεις στην Κένυα (1995), Νιγηρία (2000) και Τανζανία (2004). Είναι αρχισυντάκτης του περιοδικού «Σύναξη» και μέλος της *European Society for Intercultural Theology and Interreligious Studies*. Ενδεικτικά έργα του: «Mission in Orthodox theology», in: *Christian Mission, Contextual Theology, Prophetic Dialogue. Essays in Honor of Stephen Bevans* (eds. Dale Irvin, Peter Phan), Orbis Books 2018, 37-54.

«Journey to the Centre of Gravity: Christian Mission One Century after Edinburgh 1910», in: *2010 Boston: The Changing Contours of World Mission and Christianity* (eds. Todd Johnson, Rodney Petersen, Gina Bellofatto, Travis Myers), Pickwick 2012, 67-83.

«f I cross the boundaries, you are there! An affirmation of God's action outside the canonical boundaries of the Church», *Communio Viatorum* 53.3 (2011), 40-55.

Chris Durante

Επίκ. Καθηγητής Θεολογίας Πανεπιστημίου Saint Peter's, New Jersey και Εταίρος της Έδρας Βιοηθικής και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της UNESCO, Ρώμη,

Ορθοδοξία και πολυπολιτισμικότητα

Κατά τη διάρκεια των βίαιων εθνικιστικών ενδο-ορθόδοξων συγκρούσεων που έλαβαν χώρα τον δέκατο ένατο αιώνα, ο Πατριάρχης Κωνσταντινούπολης κήρυξε το 1872 τον *φυλετισμό* ή τη φυλετική μισαλλοδοξία ως αμαρτία. Δυστυχώς, οι εντάσεις που αφορούν στην εθνοτική, πολιτιστική και εθνική ένταξη εξακολουθούν να πλήττουν τον ορθόδοξο χριστιανικό κόσμο. Το παρόν κείμενο θα προσφέρει μία ηθική ανάλυση του φυλετισμού και μία εξέταση των κοινωνικο-οντολογικών και ηθικών διαστάσεων της εθνοτικής και πολιτιστικής ταυτότητας σε σχέση με την ορθόδοξη χριστιανική παράδοση. Με βάση την πολιτική και ηθική θεωρία, θα θέσω την Ορθοδοξία σε διάλογο με τις σύγχρονες θεωρίες της κανονιστικής πολυπολιτισμικότητας ως μέσο, προκειμένου ο Ορθόδοξος Χριστιανισμός να ανταποκριθεί καλύτερα στον δικό του πολιτισμικό πλουραλισμό. Θα προτείνω ότι, αν στηριχθεί στη *ξενοφιλία*, μία αναθεωρημένη κατανόηση της *φιλανθρωπίας* θα μπορούσε να αποτελέσει αντιστάθμισμα για την αμαρτία του *φυλετισμού* και να αποτελέσει μέρος της θεμελίωσης μιας νέας μορφής ορθόδοξης χριστιανικής πολυπολιτισμικότητας.

Ο **Chris (Χρήστος) Durante** είναι Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Θεολογίας του Πανεπιστημίου του Αγίου Πέτρου στο Νιου Τζέρσεϊ (Η.Π.Α.), καθώς και μέλος της Έδρας της UNESCO για τη Βιοηθική και τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Τα κύρια ερευνητικά και διδακτικά ενδιαφέροντα του καθηγητή Durante περιστρέφονται γύρω από τη Θρησκεία, την Ηθική και την Κοινωνία που ερμηνεύονται από την οπτική της Ηθικής και της Πολιτικής Θεολογίας και Φιλοσοφίας, της Οικολογικής Ηθικής, της Βιοηθικής, της Συγκριτικής θρησκευτικής ηθικής, της πολυπολιτισμικότητας και της παγκόσμιας ηθικής. Ορισμένες από τις δημοσιεύσεις του που αφορούν στο θέμα της Ορθοδοξίας και της Πολυπολιτισμικότητας είναι: «Religious Liberty in a Multicultural Society», *Journal of Church and State*, 54:3 (2012); «Toward a Cosmopolitan Ethos», *Journal of Global Ethics*, 10:3 (2014); «Ethno-Religiosity in Orthodox Christianity: A Source of Solidarity and Multiculturalism in American Society» *Religions*, 6:2 (2015); «Symphonia as a Social Ethic: Towards an Orthodox Christian Multiculturalism» στο *Mustard Seeds in the Public Square: Between and Beyond Theology, Philosophy, and Society* (2017).

WESTFÄLISCHE
WILHELMS-UNIVERSITÄT
MÜNSTER

ΑΚΑΔΗΜΙΑ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ
ΒΟΛΟΥ

ReligionandPolitics
CLUSTER OF EXCELLENCE | WWU MÜNSTER

HUFFINGTON ECUMENICAL
INSTITUTE (CALIFORNIA)